

Lidija Madžar

Fakultet za finansije, bankarstvo i reviziju, ALFA BK Univerzitet, Beograd

PROCES IZGRADNJE EKONOMSKE ELASTIČNOSTI U MALIM DRŽAVAMA

Apstrakt

Dok su male države izuzetno heterogene, postoji nekoliko makroekonomskih problema koji ih karakterišu počevši od visokog nivoa javnog duga i slabih institucionalnih kapaciteta, preko slabe fiskalne ravnoteže, nedovoljne razvijenosti finansijskog sektora, pa sve do imperfektnog bankarskog tržišta i potrebe za uspostavljanjem adekvatnog političko-pravnog okvira. Postoje dva konvencionalna načina za definisanje malih zemalja i to su kvantitativni i kvalitativni pristup. Uprkos tome, može se reći da ne postoji jedinstvena definicija male države, jer je veličina relativan pojam. Male države su, zbog svoje veličine, sprečene da koriste prednosti ekonomije obima. I pored svoje heterogenosti i međusobnih razlika, one imaju niz zajedničkih karakteristika i značajnih razvojnih izazova poput udaljenosti i izolovanosti, osetljivosti na prirodne nepogode, ograničenosti institucionalnih kapaciteta, ograničene diversifikacije, otvorenosti privrede, otežanog pristupa stranom kapitalu, siromaštva, visokih fiksnih troškova u javnom i privatnom sektoru, visokih trgovinskih troškova, relativno uskog i plitkog finansijskog sektora i dr. One se karakterišu i visokim stepenom ekonomske otvorenosti, koncentracijom izvoza i visokom zavisnošću od strateškog uvoza poput uvoza hrane, goriva i industrijskih dobara. Ovi faktori su povezani sa njihovom ekonomskom ranjivošću, kao i sa slabijom ekonomskom otpornošću u odnosu na veće zemlje. Ekonomska ranjivost se odnosi na podložnost posmatrane zemlje štetnim uticajima spoljnih ekonomskih sila. Sa druge strane, ekonomska elastičnost se odnosi na meru u kojoj privreda jedne zemlje može da izdrži, da odbije ili da utiče na negativne posledice eksternih šokova. Cilj ovog rada je da pokuša da pruži sveobuhvatni okvir za ispitivanje izazova sa kojima se male države suočavaju, kao i da ukaže na konkretne predloge, moguća rešenja i strateške pravce delovanja sa ciljem izgradnje i jačanja ekonomske elastičnosti malih država. Na kraju rada se ukazuje na značaj

svih varijabli (makroekonomske stabilnosti, tržišne efikasnosti, dobrog političkog upravljanja i kvaliteta institucija, razvoja društva i upravljanja životnom sredinom) koje mogu uticati na njihovu politiku izgradnje i razvijanja ekonomske otpornosti

Ključne reči: male države, ekonomija obima, ekonomska ranjivost, ekonomska elastičnost, otvorenost privrede, koncentracija izvoza, makroekonomska stabilnost, eksterni šokovi.

Uvod

Pogoršanje relativnih makroekonomskih performansi malih država od kraja 90-tih godina XX veka donosi *svež* uvid u izazove sa kojima se one suočavaju, kao i u načine na koje bi međunarodne finansijske institucije mogle da im pomognu. Male države su imale relativno dobre performanse u dužem vremenskom periodu sa nivoima dohotka po glavi stanovnika i društvenim pokazateljima koji su uglavnom bili usklađeni sa indikatorima većih zemalja. Međutim, uprkos velikim naporima koji su se ulagali u vođenje ekonomskih politika, one nisu zabeležile takvo poboljšanje privrednog rasta kakvo su u periodu od kraja 90-tih godina, ostvarile veće zemlje. One su nastavile da se suočavaju sa problemima relativno visoke makroekonomske nestabilnosti. Makroekonomski izazovi posebno karakterišu najmanje od njih – *mikrodržave*. Sublimirajući njihove zajedničke karakteristike, cilj ovog rada je da pokuša da pruži sveobuhvatni okvir za ispitivanje izazova sa kojima se one suočavaju, kao i da ukaže na predloge i moguća rešenja.

Dok su male zemlje veoma heterogene, postoji nekoliko makroekonomskih problema koji pogađaju mnoge od njih. Visok nivo javnog duga uslovljen slabom fiskalnom ravnotežom, i spor rast zahtevaju održivu fiskalnu konsolidaciju, dopunjenu snažnim strukturnim reformama i u nekim slučajevima, većom fleksibilnošću deviznog kursa. U zemljama u kojima fiskalne vlasti nisu uspele da ostvare održivost javnog duga na ovaj način, pristupalo se njegovom restrukturiranju. Ovaj rad razmatra neke od mera koje su primenjivane u malim zemljama. Drugi veliki izazov sa kojim se suočavaju male zemlje se odnosi na njihov finansijski sektor koji još uvek nije dovoljno razvijen da bi upravljao nestabilnošću i podsticao rast. Pored toga, usled imperfečnosti njihovog bankarskog tržišta, *zdravlje* njihovog finansijskog sektora je postalo usko vezano za fiskalnu održivost. Efikasno upravljanje prirodnim nepogodama, uz fiskalnu održivost i uspostavljanje adekvatnog političko-pravnog konteksta u okviru kojeg visok

nivo pomoći može podstaći njihov privredni rast spadaju u samo neke od ostalih izazova sa kojima se obično one suočavaju.

1. Definisane malih zemalja

Postoje dva konvencionalna načina za definisanje malih zemalja. Jedan od njih je kvantitativni, dok se drugi odnosi na kvalitativni pristup. Kvantitativni pristup grupiše zemlje prema stanovništvu, veličini teritorije ili bruto domaćeg proizvoda (BDP), vojnoj moći i drugim merljivim parametrima. Sa druge strane, kvalitativni pristup definiše male države na osnovu percepcije, odnosno opažanja. Ovaj pristup uključuje procenjivanje odnosa koje jedna država ima sa svojim širim okruženjem i podrazumeva razmatranje intenziteta njenog uticaja, kao i mere u kojoj ona samu sebe i u kojoj je drugi doživljavaju kao malu zemlju. Značaj *male veličine* zavisi od pojma moći i prirode međunarodnog sistema kojem pripadaju sve savremene države. Kvalitativni metod ukazuje na kontekstualne efekte u okviru kojih države deluju u datom vremenu ili u izvesnoj situaciji i u okviru kojih mogu uticati na definiciju ili percepciju malih zemalja. Stoga se može reći da identitet malih zemalja, u izvesnoj meri, ima endogeni karakter. Međutim, pošto je oslanjanje na kvalitativne metode nedovoljno, literatura sugeruje njihovo kombinovanje sa kvantitativnim pristupom jer se smatra da to predstavlja legitimnije, a time i poželjnije rešenje (Lee, 2006, str. 32).

Takođe treba naznačiti da ne postoji jedinstvena definicija male države jer je veličina relativan pojam. Neki autori koriste gornju granicu od 10 ili 3 miliona stanovnika, već u zavisnosti od konteksta analize. Ponekada se koriste i drugi pokazatelji kao što su veličina teritorije i bruto domaćeg proizvoda. Veličina stanovništva je u visokoj korelaciji sa teritorijom, kao i sa BDP-om. Zbog toga korišćenje stanovništva kao indikatora veličine zemlje pomaže u naglašavanju ograničenih resursa kojima raspolažu male države.

Sledeći isti princip, može se zaključiti da izbor određenog praga stanovništva radi definisanja male države nema poseban značaj. Komonvelt u svojim izveštajima koristi prag od 1,5 miliona ljudi, ali takođe u analizu uključuje i veće zemlje koje imaju neke karakteristike malih država (Commonwealth Secretariat and World Bank Joint Task Force on Small States, 2000, 3). Nijedna definicija, bilo da se ona zasniva na stanovništvu, teritoriji ili BDP-u, ne daje u potpunosti zadovoljavajuće rezultate. U praksi postoji kontinuum većih država od definisanog praga koje sa malim zemljama dele izvesne karakteristike. Stoga ovaj rad i njegove zaključke, barem u izvesnoj meri, treba uzeti kao primenjive na sve takve zemlje i teritorije.

2. Neke karakteristike malih država

Male države su, zbog svoje veličine, sprečene da koriste prednosti ekonomije obima. Te prednosti su, sa druge strane, dostupne većini zemalja u njihovom javnom, privatnom i finansijskom sektoru, trgovini, kao i u njihovim *odgovorima* na prirodne nepogode. Iako postoji značajna razlika između malih država koje pripadaju različitim geografskim oblastima, ova činjenica je dovela do pojave izvesnih makroekonomskih karakteristika koje su zajedničke za većinu malih zemalja.

Male države su veoma heterogene i međusobno se znatno razlikuju prema svojim potrebama. Uprkos tome, one imaju niz zajedničkih karakteristika, a karakterišu se i značajnim razvojnim izazovima. Fiksni troškovi u javnom ili privatnom sektoru mogu biti relativno visoki u odnosu na mali opseg njihovih aktivnosti, što dovodi do visokih prosečnih troškova. Male države se takođe suočavaju sa fiksnim troškovima u komercijalnom i sektoru finansijskih transakcija koji su takođe relativno visoki u odnosu na uobičajeni obim transakcija u njihovim privredama. Ove zemlje često posluju u oblastima koje podrazumevaju visoke trgovinske troškove i posebnu ranjivost na prirodne nepogode, uključujući i osetljivost na negativne efekte klimatskih promena. Osim toga, male zemlje se suočavaju i sa izazovima koji se odnose na (World Bank Group, 2016, str. 1):

- Veću javnu potrošnju i veće plate u javnom sektoru u odnosu na bruto domaći proizvod;
- Proizvodnju i trgovinu (proizvodnja je usmerena na nekolicinu dobara i usluga i malog je obima, dok koncentracija izvoza vodi ka većoj izloženosti trgovinskim šokovima, ali i ka opasnostima od uticaja otežanih uslova poslovanja u zemljama – glavnim trgovinskim partnerima);
- Tržište rada (ograničene mogućnosti zapošljavanja i angažovanja eksperata, uključujući i veće stope migracija u inostranstvo) i
- Monetarni i finansijski sektor (preovlađuju manja dubina finansijskog sektora i veća koncentracija bankarskog sektora, sa nekim izuzecima).

Male zemlje takođe imaju slabe institucionalne kapacitete zbog izuzetno male apsolutne (mada ne i relativne) veličine svog javnog sektora. Veća izloženost ekonomskim i fizičkim šokovima u malim državama vodi ka nestabilnijem rastu u poređenju sa većim državama, do ponavljanja šokova i inherentnih pritisaka na javne finansije, kao i do ograničenih mogućnosti zaduživanja. Sve navedeno dovodi do značajnog rasta zaduživanja u mnogim malim državama.

Uobičajene karakteristike koje imaju značajne implikacije za razvoj malih država su (Commonwealth Secretariat and World Bank Joint Task Force on Small States, 2000, str. 5; International Monetary Fund, 2013, str. 9):

- *Udaljenost i ostrvski položaj* – brojne male ostrvske države su veoma udaljene od glavnih tržišta. Pri tome su neke od njih razučene *mikrodržave* sa velikim brojem ostrva.
- *Osetljivost na prirodne nepogode* – većina malih država se nalazi u regionima koji su često *pogođeni* štetnim efektima nepovoljnih klimatskih uslova i prirodnim nepogodama koje, po pravilu, utiču na celokupno njihovo stanovništvo i privredu. One takođe mogu biti podložne ozbiljnim ekološkim pretnjama.
- *Ograničenost institucionalnih kapaciteta* – suverenost države iziskuje određene fiksne troškove pružanja javnih usluga, kreiranja i vođenja politika, regulatornih aktivnosti, obrazovanja, socijalnih usluga, pravde, bezbednosti i spoljnih poslova. Nedeljivost u pružanju ovih javnih dobara znači da se male države suočavaju sa višim prosečnim troškovima, osim ako nisu pokrenuta ili realizovana rešenja koja utiču na njihovo smanjenje (poput regionalne saradnje).
- *Ograničena diversifikacija* – zbog svoje uske resursne baze i malog domaćeg tržišta, mnoge male države nemaju diversifikovanu proizvodnju i izvoz. Kapaciteti njihovog privatnog sektora su takođe ograničeni i predstavljaju poteškoće tokom reagovanja na promenljive spoljne okolnosti.
- *Otvorenost* – male privrede imaju tendenciju oslanjanja na spoljnu trgovinu i strane investicije kako bi prevazišle svoj inherentno mali opseg i ograničenost resursa. Dok to može biti korisno u njihovoj izloženosti spoljnoj konkurenciji i idejama, to ih takođe čini i osetljivim na spoljne ekonomske i ekološke šokove, posebno u uslovima izostanka diversifikacije domaće privrede.
- *Pristup stranom kapitalu* – pristup globalnom tržištu kapitala je važan za male države, jer predstavlja jedan od načina za kompenzaciju negativnih efekata šokova i nestabilnosti prihoda. Ali praksa ukazuje na to da privatna tržišta i investitori imaju tendenciju sagledavanja malih zemalja kao rizičnijih u odnosu na velike države, tako da je za njih otežan pristup inostranim tržištima.
- *Siromaštvo* – u manjim državama su nivoi siromaštva uglavnom veći, dok je i raspodela dohotka neravnomernija.

- *Fiksni troškovi u javnom sektoru* – disekonomija obima u pružanju javnih dobara i usluga može ograničiti institucionalne kapacitete zbog fiksnih troškova bezbednosti, infrastrukture, regulatornih aktivnosti, obrazovanja i vođenja politika. Ovo može podići prosečnu cenu u javnom sektoru malih država i može dovesti do nedovoljnih obima u pružanju izvesnih javnih dobara i usluga.
- *Fiksni troškovi u privatnom sektoru* – u manjim privredama visoki fiksni troškovi aktivnosti privatnog sektora dovode do koncentrisanije strukture tržišta i smanjenja konkurencije. Trgovina može pomoći u prevazilaženju ovih prepreka, pri čemu ona sama može biti ograničena.
- *Visoki trgovinski troškovi* – specifični fiksni troškovi vezani za putnu infrastrukturu podrazumevaju veće trgovinske troškove malih država koji mogu biti dodatno opterećeni slabom infrastrukturom. Dokazano je da su ovakvi efekti veći u siromašnijim i udaljenijim zemljama.
- *Tržište rada* – ograničena mogućnost korišćenja stručnog znanja i veština predstavlja mogući faktor veće stope emigracije visokoobrazovanog stanovništva. Visoko koncentrisan menadžment u javnom i privatnom sektoru dodeljuje pojedincima odgovornim za upravljanje širi spektar poslova i zadataka i
- *Monetarni i finansijski pokazatelji* – finansijski sektor malih država obično ima malu dubinu, osim u slučaju zemalja sa *off-shore* finansijskim centrima. Ovaj sektor se, uprkos povećanom prisustvu stranih investitora, karakteriše manjim pristupom finansijama i koncentrisnijim bankarskim sektorom. Neusklađenost pozajmica, depozita i realne stope kreditiranja može sprečiti investicije i rast, a relativno uski i plitki finansijski sektor može smanjiti elastičnost zemlje. Veća upotreba puzećih i deviznih kurseva, kojima se inače teško upravlja, može da se odrazi na fiksne troškove delovanja nezavisne monetarne politike ili na manju efikasnost monetarne politike usled slabog monetarnog mehanizma transmisije.

3. Koncept ekonomske ranjivosti i elastičnosti malih država

Male države se karakterišu visokim stepenom ekonomske otvorenosti, koncentracijom izvoza i visokom zavisnošću od strateškog uvoza poput uvoza hrane, goriva i industrijskih dobara. Ovi faktori su povezani sa njihovom ekonomskom ranjivošću jer posmatranu zemlju dovode do visoke izloženosti štetnim efektima spoljnih šokova (međunarodnih ekonomskih i finansijskih kriza, vojnih sukoba, ekoloških

problema na globalnom planu i sl.). Pored pomenutih, postoje i druge osobenosti malih država koje se javljaju kao ekonomski nedostaci, a koje ne vode direktnoj ekonomskoj izloženosti zemlje spoljnim ekonomskim silama. One uključuju ograničenu mogućnost korišćenja ekonomije obima, uglavnom zbog nedeljivosti opštih troškova i manjeg opsega privrednih aktivnosti, kao i ograničenja u efikasnosti domaće politike zaštite konkurencije zbog lakoće sa kojom malo tržište može biti monopolisano ili kontrolisano od strane nekoliko preduzeća. U slučaju malih država, među kojima se izdvajaju i ostrvske zemlje, postoji i dodatni ekonomski hendikep koji je povezan sa njihovom izolovanošću i geografskom udaljenošću, visokim međunarodnim transportnim troškovima, izloženošću prirodnim nepogodama i osetljivošću na klimatske promene. Pored toga, mnoge male ostrvske države su arhipelazi koji se sastoje od rasutih ostrva, što dovodi do daljih transportnih i administrativnih problema.

Uprkos ovakvoj izloženosti, mnoge male države beleže relativno visoke stope BDP-a po glavi stanovnika. U literaturi je ovaj primer poznat pod nazivom Singapurski paradoks (*the Singapore paradox*) i on ukazuje na to da veoma ranjiva mala zemlja može biti izuzetno uspešna u ekonomskom smislu (Briguglio i sar., 2008, str. 1). Ova kontradiktornost se može objasniti konceptima ekonomske ranjivosti i elastičnosti malih zemalja. Ekonomska ranjivost se može definisati sa aspekta endogenih karakteristika koje utiču na izloženost zemlje eksternim šokovima, dok je elastičnost definisana sa aspekta mera ekonomske politike koje omogućavaju zemljama da smanje ili izdrže štetne uticaje takvih šokova. Koeficijenti ranjivosti i elastičnosti, mereni njihovim indeksima, ukazuju na ukupan rizik od štetnih efekata spoljnih šokova za jednu privredu. Glavne implikacije ove analize ukazuju na to da male zemlje mogu napredovati uprkos njihovoj ekonomskoj ranjivosti, ako usvoje politike koje vode ka dobrom ekonomskom, društvenom, političkom i ekološkom upravljanju.

Značenje reči ranjivost potiče od latinske reči *vulnerare* koja znači raniti, odnosno povrediti. Ova etimologija povezuje ovu reč sa izloženošću šteti ili povredi, kao i sa neizvesnošću. Izraz *ekonomska ranjivost* se uglavnom odnosi na podložnost posmatrane zemlje štetnim uticajima spoljnih ekonomskih sila. Stoga se pod ekonomskom ranjivošću zemlje podrazumeva veliki broj njenih endogenih karakteristika, stalnog ili privremenog karaktera, o kojima se ne mogu donositi niti direktne, niti predvidljive odluke. Iako ekonomska ranjivost proizilazi iz funkcionisanja privrede, ona se ne može smatrati rezultatom lošeg ili ispodprosečnog rada vlade. Sagledavanje ranjivosti kao endogene karakteristike i definisanje elastičnosti kao moguće promene koja je uzrokovana sprovođenjem

izvesnih strategija i politika nesporno predstavlja aplikativni pristup (Zaman i Vasile, 2014, str. 8).

S druge strane, izraz *ekonomska elastičnost* se odnosi na meru u kojoj privreda jedne zemlje može da izdrži, da odbije ili da utiče na negativne posledice eksternih šokova. Kao takav, ovaj pojam se može smatrati suprotnim u odnosu na pojam ekonomske ranjivosti. Reč elastičnost potiče od njenog latinskog korena *resilire* koji znači sposobnost ponovnog rasta, odnosno obnove.

U ovom kontekstu treba praviti jasnu razliku između ekonomske elastičnosti, kojom se može upravljati i koja se može razvijati kao rezultat promišljeno vođenih politika, i ekonomske ranjivosti koja proizilazi iz endogenih karakteristika privrede. Dakle, ekonomska elastičnost se vezuje za sposobnost privrede (Briguglio, 2014b, str. 16) a) da apsorbije efekte eksternih ekonomskih šokova i b) da utiče na njihove štetne posledice. Sposobnost privrede da apsorbuje eksterne šokove povezana je sa njenom fleksibilnošću od koje zavisi i njen oporavak. Međutim, mogućnosti njenog oporavka mogu biti ozbiljno ograničene postojanjem tržišnih rigidnosti. Pri tome, sposobnost privrede da se suprotstavi šokovima raste onda kada ona ima dovoljno *prostora* za manevrisanje kao što bi bio slučaj sa jakom fiskalnom pozicijom u okviru koje bi kreatori ekonomske politike mogli primeniti diskrecionu potrošnju ili smanjenje poreza sa ciljem suprotstavljanja negativnim efektima šokova.

Indeksi ekonomske ranjivosti i elastičnosti se mogu dobiti kao prosečna vrednost sledeća tri indikatora: a) ekonomske otvorenosti (učeeće međunarodne trgovine u BDP-u), b) koncentracije izvoza (nedostatak diversifikacije) i c) zavisnosti od strateškog uvoza. Ekonomska elastičnost varira u zavisnosti od veličine zemalje. Najmanje države su obično i najugroženije u odnosu na veće koje se mogu bolje suočavati sa eksternim šokovima. Pored efekata spoljnih šokova, sveobuhvatniji indeks ekonomske elastičnosti bi trebalo da uzme u obzir i unutrašnje potrebe u privredi. Zbog toga se javlja potreba za uključivanjem i elemenata internih šokova koji bi se mogli desiti u jednoj nacionalnoj privredi i koji imaju direktne ili indirektno veze sa spoljnim šokovima. Naredna slika ilustruje ovu vezu.

Slika 1. Komponente ekonomske ranjivosti i elastičnosti

Izvor: adaptirano prema Zaman i Vasile, 2014, str. 10.

Polazeći od definicije ekonomske elastičnosti, Briguglio et al. su sastavili indeks elastičnosti koji čine sledeće komponente (Briguglio, n.d., str. 1): a) makroekonomska stabilnost, b) tržišna efikasnost, c) društveni razvoj i d) dobro političko upravljanje. Autor Briguglio je kasnije ovim elementima dodao i komponentu upravljanja životnom sredinom. Ove promenljive su pod velikim uticajem političkih mera i povezane su sa sposobnošću privrede da apsorbuje ili da neutrališe štetne efekte eksternih šokova. Mnoga istraživanja upućuju na to da zemlje sa visokim dohotkom pokazuju veću otpornost u odnosu na zemlje sa srednjim ili niskim dohotkom.

Polazeći od indeksa ekonomske ranjivosti i elastičnosti, moguće je klasifikovati sve zemlje na sledeće četiri grupe (Briguglio, n.d., str. 2):

- a) zemlje sa visokom elastičnošću i malom ranjivošću su obično velike razvijene zemlje sa relativno dobrim upravljanjem privredom,
- b) zemlje sa malom elastičnošću i ranjivošću su uglavnom velike zemlje u razvoju sa relativno slabim ekonomskim upravljanjem,
- c) zemlje sa visokom ranjivošću i elastičnošću su uglavnom manje države sa relativno dobrim upravljanjem privredom i
- d) zemlje sa relativno visokom ranjivošću i relativno niskom elastičnošću obuhvataju mnoge male države čijom se privredom relativno slabo upravlja.

S obzirom na to da se ranjivost odnosi na endogene karakteristike jedne zemlje koje utiču na njenu podložnost spoljnim udarima, pokazatelji ranjivosti određene privrede ne bi trebalo da se znatno razlikuju tokom vremena.

4. Implikacije za male države

Uprkos velikoj izloženosti eksternim šokovima, maloj veličini i faktorima koji ograničavaju njihovu konkurentnost, veliki je broj malih država ostvario privredni progres na šta ukazuje i njihov relativno veliki BDP po glavi stanovnika. Takve uspešne male zemlje mogu da posluže kao dobar primer drugim malim zemljama koje teže jačanju svoje otpornosti i konkurentnosti. Slučaj Singapura i Malte ukazuje na to da su ove dve male države usvojile četiri glavna strateška pravca koji, u izvesnoj meri, mogu objasniti njihov uspeh i koji mogu poslužiti kao uspešan model za druge male države. U ove strateške pravce spadaju (Briguglio, 2014a, str. 8-10):

I. Uspostavljanje jakog regulatornog okvira – adekvatan regulatorni okvir zahteva usvajanje odgovarajućih zakona i propisa i uspostavljanje odgovarajućih institucija i organa koji upravljaju tim propisima, uključujući i pružanje informacija i uputstava o načinima na koji

se oni moraju poštovati, ali i uspostavljanje procedura za praćenje njihovog sprovođenja. Ovakvi okviri su neophodni za podsticanje transparentnosti procedura koje se moraju poštovati kako bi se obezbedilo legalno poslovanje, kontrola mogućih zloupotreba i kako bi se uredio sistem poslovanja. O značaju uspostavljanja jakog regulatornog okvira svedoče primeri Malte i Singapura kao malih suverenih država. Malta je, kao članica Evropske unije (EU), uspostavila niz regulatornih tela koja nadziru širok spektar usluga, uključujući i pružanje komunalnih usluga. Singapur je takođe napredovao u uspostavljanju regulatornih okvira za finansijske usluge, komunikacije, zaštitu konkurencije i druge usluge. Obe zemlje aktivno podstiču privatnu *inicijativu* i fleksibilnost tržišta. Iz ovih primera sledi da slobodno preduzetništvo treba tretirati kao operativni mehanizam koji je usklađen sa zakonskim okvirom i koji ima za cilj da obezbedi standarde i da spreči moguće zloupotrebe. Iskustva brojnih malih država ukazuju na to da su one prepoznale značaj visokokvalitetnih regulatornih institucija za dobro upravljanje i razvoj. Međutim, njihov glavni problem se odnosi na visinu troškova, posebno zbog toga što takvi okviri zahtevaju osnivanje skupih institucija i što su ti troškovi relativno fiksni (tj. ne mogu se smanjivati u odnosu na broj korisnika). Drugi problem na ovom planu se odnosi na poteškoće u pronalaženju potrebnog stručnog kadra koji bi radio u tim institucijama.

II. Identifikovanje i razvoj niša proizvoda i veza – proizvodnja specijalizovanih proizvoda ne mora nužno da podrazumeva proizvodnju gotovih proizvoda, niti njihov veliki obim. Ona se obično usmerava na jedan segment izvesnog gotovog proizvoda. Na primer, iako je Singapur karakterističan po jednom od najviših učešća uvoza u BDP-u na globalnom nivou (200%), ova zemlja je i dalje jedna od najuspešnijih privreda na svetu. S obzirom na njihove ograničene mogućnosti takmičenja u proizvodnji dobara i usluga, male države često ne uspevaju u stvaranju održivog industrijskog sektora. Međutim, čak i u njihovom proizvodnom sektoru postoje *niše* kao oblasti u kojima male zemlje mogu da se takmiče i sa većim zemljama, bez oslanjanja na jeftinu radnu snagu. To se može postići vertikalnom specijalizacijom. Sa druge strane, male zemlje koje zavise od turizma mogu imati koristi od identifikacije *niša* poljoprivrednih i ribarskih proizvoda jer turistički objekti često imaju potrebu za svežom hranom. Na primer, na Malti, koja se karakteriše relativno razvijenim turizmom, sektori ribarstva i poljoprivrede prodaju veliki deo svojih proizvoda hotelima i restoranima. U malim državama može čak da funkcioniše i tržište proizvoda lake industrije koje je vezano za sektor usluga, pod uslovom da se ono može takmičiti u ceni i kvalitetu sa gotovim proizvodima iz uvoza.

III. Promocija i stvaranje klastera proizvoda – klaster je koncentracija međusobno povezanih preduzeća koja ostvaruje koristi od njihovog horizontalnog povezivanja (deljenjem resursa i inovativnih mreža), kao i od njihove vertikalne saradnje udruživanjem u lance snabdevanja i deljenjem tržišta. Značaj poslovnih klastera u malim državama je u tome da oni mogu ublažiti nedostatke ograničenih mogućnosti korišćenja ekonomije obima. Opet Singapur može da posluži kao dobar primer korisnosti industrijskih klastera. Strategija ove zemlje je usmerena na identifikaciju industrijskih klastera koje treba podržavati i razvijati. Jedan od rezultata takve strategije je da je ova zemlja stekla vodeću poziciju u svetu u proizvodnji elektronskih čvorišta. Ova strategija je bila usmerena na unapređenje performansi svih segmenata *lanaca vrednosti* svakog industrijskog klastera u zemlji. U praksi je ona uglavnom realizovana putem identifikacije problema u postojećim klasterima i njihovim rešavanjem. Singapur je osnovao i Fond za razvoj klastera (*Cluster Development Fund*), dok je velike napore usmerio i na promociju zajedničkih ulaganja multinacionalnih kompanija i lokalnih preduzeća. Sa druge strane, Agencija za razvoj Malte (*Malta's development agency*) nudi veliki broj različitih podsticaja koji imaju za cilj da podrže klastere i korišćenje poslovnih mreža, počevši od novčanih donacija, pa sve do delimičnih ulaganja. Preduzeća se u malim državama mogu suočiti sa poteškoćama u stvaranju poslovnih klastera. Njihovo stvaranje zahteva određeni stepen sofisticiranosti, a često i podršku vlade.

IV. Podsticanje regionalne saradnje – Singapur i Malta pripadaju regionalnim organizacijama. Malta je članica Evropske unije, dok je Singapur član Saveza država jugoistočne Azije (*Association of Southeast Asian Nations - ASEAN*). Članstvo u Evropskoj uniji podrazumeva duboku ekonomsku integraciju, a time i slobodnu trgovinu na relativno velikom zajedničkom tržištu od preko 500 miliona ljudi. Integracija Malte u EU joj je omogućila brzi napredak u ekonomskom upravljanju i u regulatornoj sferi. Sa druge strane, stepen ekonomske integracije Singapura u ASEAN-u nije tako dubok kao Malte u Evropskoj uniji. Ipak, Singapur i dalje ima značajne koristi od regionalne saradnje u okviru ove regionalne integracije, uglavnom zbog toga što zemlja ostvaruje prednosti od trgovine sa svojim glavnim brzo rastućim trgovinskim partnerima. Regionalno stvaranje klastera takođe može biti korisno za male države. Regionalna klasterizacija se odvija kako bi se ostvarile regionalne eksternalije, uključujući i *meke* eksternalije poput deljenja znanja i *teške* eksternalije u smislu pristupa pojedinim resursima. Regionalna saradnja malih država može takođe dovesti do korisne sinergije, odnosno efekata poput privlačenja stranih direktnih investicija, učešća u zajedničkim institucionalnim okvirima, obuke

za preduzetnike i dr. Ovakva regionalna klasterizacija bi mogla dovesti i do ušteda u opštim troškovima.

5. Opšte mere za izgradnju otpornosti

Na osnovu svega navedenog sledi da politike izgradnje i razvijanja ekonomske otpornosti malih država mogu zavisiti od sledećih varijabli (Briguglio, 2014b, str. 16):

1. Makroekonomske stabilnosti;
2. Tržišne efikasnosti;
3. Dobrog političkog upravljanja i kvaliteta institucija;
4. Društvenog razvoja i
5. Upravljanja životnom sredinom.

5.1 Makroekonomska stabilnost

Makroekonomska stabilnost ili njeno odsustvo se obično meri pokazateljima neravnoteže poput promene cena, fiskalnog deficita i duga, tekućih računa platnog bilansa, nezaposlenosti i deviznog kursa. Jedna od manifestacija takvih poremećaja može biti i nestabilnost BDP-a koja je uzrok privredne nestabilnosti.

Makroekonomska stabilnost je uslovljena odnosom između agregatne tražnje i agregatne ponude. Ako je agregatna potrošnja u ravnoteži sa agregatnom ponudom, privreda se karakteriše unutrašnjom ravnotežom koja se ispoljava kroz održivu fiskalnu poziciju, prihvatljivu cenovnu inflaciju, stopu nezaposlenosti koja je približna prirodnoj stopi i kroz spoljnu ravnotežu, što se sve dalje odražava na pozicije tekućeg računa bilansa plaćanja. Ove varijable se nalaze pod jakim uticajem ekonomske politike i mogu biti dobri pokazatelji sposobnosti izvesne privrede da izdrži štetne efekte spoljnih i unutrašnjih šokova.

Stabilna privreda podstiče investicije i rast, a ubrzava i pozitivna poslovna očekivanja. Sa druge strane, nestabilna privreda generiše razne nepovoljne situacije, uključujući i asimetrične efekte fluktuacija, jer štetni efekti smanjenja dohotka ne mogu automatski biti kompenzirani fazama privrednog rasta i razvoja. Pad BDP-a može dovesti do efekata od kojih se teško oporavlja, čak i ako su oni praćeni pozitivnim stopama rasta.

Stabilnost makroekonomskog okruženja je važna za poslovanje i stoga je značajna i za ukupnu konkurentnost zemlje. Iako makroekonomska stabilnost, sama za sebe, ne može uticati na rast produktivnosti nacije, takođe je poznato da makroekonomska nestabilnost ugrožava privredu. Vlada ne može efikasno pružati usluge ukoliko mora da plaća visoke

kamate na prethodne dugove, dok tekući fiskalni deficit ograničava buduću sposobnost vlade da reaguje na poslovne cikluse. Preduzeća ne mogu da rade efikasno kada su stope inflacije van kontrole. Stoga privreda ne može da raste na održivi način ukoliko makro okruženje nije stabilno (Schwab, 2015, str. 35).

5.2 Tržišna prilagodavanja i efikasnost

Ekonomska teorija posmatra tržište i njegove funkcije kroz mehanizam cena kao najbolji sistem alokacije resursa i ostvarivanja ekonomskog rasta. Ovo, međutim, ne isključuje intervencije vlade u obezbeđivanju dobara i usluga. U ekonomiji je opšte prihvaćen stav da su takve intervencije opravdane u odsustvu efikasnog funkcionisanja tržišta, kao što je slučaj sa javnim dobrima i eksternalijama, kao i sa pružanjem usluga koje se karakterišu visokim stepenom pozitivnih eksternalija poput obrazovanja, zdravstvene zaštite i penzionog sistema. Pored toga, državna intervencija može biti neophodna kako bi obezbedila dobro funkcionisanje tržišta, kao što je slučaj sa usvajanjem antimonopolskih zakona ili sa usvajanjem regulatornog okvira za finansijsko tržište (Briguglio, 2014b, str. 18).

Efikasnost tržišta zahteva fleksibilost kako bi se ponuda i tražnja što brže prilagodile svojim ravnotežnim nivoima. Ako se tržište, nakon spoljnog šoka, brzo prilagođava u pravcu ravnoteže, rizik od negativnog uticaja takvog udara će biti manji nego u slučaju tržišne neravnoteže. Izostanak prilagodavanja ili veoma sporo prilagođavanje tržišta imaju za posledicu neefikasnu raspodelu resursa u privredi, što dalje dovodi do gubitka blagostanja, nedostatka ili neuposlenosti resursa, kao i do neiskorišćenih kapaciteta. Ova razmatranja imaju veliki značaj za analizu elastičnosti.

Zemlje sa efikasnim tržištem robe, usluga i faktora proizvodnje imaju mogućnost da proizvedu pravu kombinaciju proizvoda i usluga s obzirom na uslove njihove ponude i tražnje, kao što mogu obezbediti i efikasnu trgovinu u posmatranoj privredi. *Zdrava* tržišna konkurencija, kako domaća, tako i strana, važna je u podsticanju tržišne efikasnosti i poslovne produktivnosti, jer omogućuje najefikasnijim firmama, koje proizvode robu u skladu sa zahtevima tržišta, da napreduju. Tržišna efikasnost takođe zavisi od uslova tražnje poput orijentacije i sofisticiranosti kupaca. Zbog delovanja kulturnih ili istorijskih faktora kupci u nekim zemljama mogu biti zahtevniji u odnosu na one iz drugih zemalja, što može uticati na stvaranje važne konkurentske prednosti pošto takva situacija prisiljava kompanije na inovacije i orijentaciju na kupce. Preduzeća na taj način uspostavljaju i

disciplinu koja je neophodna za dostizanje tržišne efikasnosti (Schwab, 2015, str. 36).

5.3 Dobro političko upravljanje

Dobro upravljanje je vezano za vladavinu prava, obezbeđivanje svojinskih prava i za pružanje efikasnih javnih usluga. Zato se ono javlja kao jedan od *stubova* ekonomske elastičnosti. Moguće je da bi, bez dobrog upravljanja, štetni šokovi doveli do društvenih nemira i ekonomskog haosa, čime bi bili pojačani efekti ekonomske ranjivosti. Sa druge strane, dobro upravljanje može da ojača otpornost izvesne privrede jer je eksterne šokove moguće bolje apsorbovati i neutralisati u atmosferi predvidivih zakona i kredibilnih politika.

Loše upravljanje se može tretirati i kao samoizazvano ograničenje u opiranju eksternim šokovima sa kojima se suočava posmatrana zemlja. Brojne studije dovode u vezu dobro upravljanje sa privrednim rastom (Briguglio, 2014b, str. 21). U ovom kontekstu se može napraviti jasna razlika između upravljanja koje je usmereno na poboljšanje tržišta i onog koje je usmereno na podsticanje rasta. Prvi oblik upravljanja predstavlja odraz liberalnog ekonomskog stava koji olakšava delovanje tržišnog mehanizma i smanjuje transakcione troškove. Drugi oblik upravljanja se vezuje za lidersku ulogu vlade u prevazilaženju tržišnih neuspeha, promociji investicija (naročito u infrastrukturu), davanju smernica za korišćenje resursa i u intervenisanju u razvoj tehnologija. Pomenuti oblici upravljanja ne moraju biti međusobno isključivi, dok njihova primena u velikoj meri zavisi i od okolosti u posmatranoj zemlji.

5.3.1 Upravljanje i institucije

Kvalitet upravljanja je u bliskoj vezi sa institucijama jer one imaju ključni značaj za poštovanje svojinskih prava, kao i za uspostavljanje pravnih i administrativnih sistema. Slabe institucije mogu sputavati efikasno funkcionisanje privrede, društveno i političko upravljanje, a mogu ugroziti i privredni rast zbog dejstva različitih faktora, uključujući i izostanak privlačenja investicija.

Institucije čine jedan od *stubova* Indeksa globalne konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma. Praksa ukazuje na to da postoji snažna veza između kvaliteta institucija i rezultata privrednog rasta i razvoja. Institucije mogu neposredno i posredno uticati na rast i razvoj. U najznačajnije indirektno efekte institucija spadaju povećanje investicione atraktivnosti, vođenje boljih politika, bolje upravljanje konfliktima i rast obima

društvenog kapitala jedne zajednice što sve, zbirno posmatrano, dovodi do privrednog rasta i razvoja.

Pitanje funkcionisanja institucija, o kojem se često govori u kontekstu razvojnih ograničenja, je prisutno u malim ugroženim privredama i vezuje se za nedeljivost opštih troškova s obzirom na to da se ti troškovi obično ne mogu smanjivati proporcionalno smanjenju broja korisnika. Ostali problemi funkcionisanja institucija u malim državama se odnose na nedostatak adekvatnih kadrova, odnosno na teškoće u pronalaženju potrebnih stručnjaka za njihov rad.

Institucionalni ambijent jedne zemlje zavisi od efikasnosti i ponašanja subjekata javnog i privatnog sektora. Pravni i administrativni okvir u kojem pojedinci, preduzeća i vlade međusobno deluju određuje kvalitet javnih institucija zemlje i ima jak uticaj na konkurentnost i rast. To utiče i na odluke o investicijama i o organizaciji proizvodnje i ima ključnu ulogu u načinu na koji društva raspodeljuju koristi i snose troškove razvojnih strategija i politika. Kvalitetne privatne institucije su takođe važne za ugled i održivi razvoj privrede.

Empirijski podaci ukazuju na značaj institucija za produktivnost jer se njihova osnovna uloga sastoji u uvođenju pravih podsticaja i u smanjenju neizvesnosti (Schwab, 2015, str. 45). Ekonomski subjekti će ulagati jedino ako smatraju da će im to doneti očekivane koristi i prinose na njihov rad ili uloženi kapital, bez istovremene potrebe za zaštitom svoje imovine ili za praćenjem ispunjenja ugovornih obaveza. U neformalnom smislu, ova pitanja zavise od odgovarajućeg nivoa poverenja koje *vlada* u jednom društvu. U formalnom smislu, ova pitanja zavise od institucija koje su sposobne da obezbede elementarni nivo sigurnosti poslovanja u transparentnom privrednom ambijentu i sprovođenja imovinskih prava.

5.4 Razvoj društva

Komponenta društvenog razvoja je uključena u indeks elastičnosti i meri se sa aspekta obrazovanja i zdravlja. Društveni razvoj i socijalna kohezija su bitne komponente ekonomske otpornosti jer one ukazuju na stepen razvijenosti odnosa u društvu, obezbeđujući efikasno funkcionisanje ekonomskog *aparata* i odsustvo straha od građanskih nemira. Razvoj društva i socijalna kohezija su u pozitivno koreliranom odnosu. Pri tome obe ove kategorije zavise od efikasnog socijalnog dijaloga u privredi koji može pomoći u preduzimanju korektivnih mera protiv štetnih efekata šokova. Stoga se može zaključiti da između društvene kohezije i makroekonomske stabilnosti postoji pozitivno korelirana veza.

Ranjivost jednog društva se može definisati kao nesposobnost pojedinaca, domaćinstava ili porodica da se suočavaju i oporavljaju od fizičkih, društvenih i ekonomskih stresova i šokova. Društvena ranjivost se može meriti i sveobuhvatnim kompozitnim indeksom čije komponente, pored obrazovanja i zdravlja, uključuju društveni poredak, siromaštvo i komunikacije. Navedeni indikatori se mogu posmatrati kao faktori otpornosti jer su svi uslovljeni politikom i jer omogućuju pojedincima da se suočavaju sa štetnim posledicama stresova i šokova. Sa druge strane, društveni uslovi se mogu smatrati faktorima ranjivosti ako se posmatraju kroz prizmu ublažavanja efekata katastrofa. Dok bi podložnost prirodnim nepogodama mogla da predstavlja jedan od faktora ranjivosti, društveni uslovi bi mogli predstavljati jednu od komponenti elastičnosti. Takođe se samoindukovana, odnosno samonaneta ranjivost, koja nastaje kao rezultat lošeg upravljanja ili loše politike, može smatrati negativnom posledicom politički uzrokovane elastičnosti.

5.5 Upravljanje životnom sredinom

Upravljanje životnom sredinom se može definisati kao skup institucija, propisa, praksi i drugih procesa koji vode ka očuvanju životne sredine, zaštiti i upotrebi prirodnih resursa. Da bi se ovi ciljevi ostvarili, vlade moraju usvajati odgovarajuće zakonodavne, sudske i obrazovne sisteme, ali i razvijati ekološke zakone i politiku zaštite životne sredine.

Veza između upravljanja zaštitom životne sredine i ekonomske elastičnosti se može objasniti uticajem ekološkog upravljanja na sposobnost oporavka izvanse privrede od efekata spoljnih udara. Životna sredina, u mnogim svojim aspektima, predstavlja javno dobro i ona može generisati mnoge negativne eksternalije. Pored toga, postoji i jasna veza između makroekonomske stabilnosti i upravljanja životnom sredinom. Ova veza se ispoljava u pravilima, ekonomskim instrumentima, obrazovnom sistemu i u drugim faktorima koji imaju za cilj podsticanje dobre prakse zaštite životne sredine. Upravljanje životnom sredinom ima poseban značaj za male ostrvske države jer im ovaj koncept može znatno olakšati prilagođavanje klimatskim promenama, rastu nivoa mora, opasnostima po javno zdravlje i povećanoj učestalosti ekstremnih događaja.

Upravljanje životnom sredinom se takođe može vezati i za dobre ekonomske performanse. Svaka privreda može bolje funkcionisati u slučaju kada regulacija životne sredine podrazumeva i poštovanje svojinskih prava. Osim toga, na makroekonomskom nivou mogu postojati ekonomski dobici od rasta ekološke industrije i stvaranja *zelenih* radnih mesta. Štaviše,

upravljanje životnom sredinom može voditi i ka uspostavljanju novih tržišta za ekološke tehnologije.

Zaključak

Male države, zbog svojih endogenih karakteristika, imaju tendenciju velike izloženosti spoljnim ekonomskim šokovima. Među njihovim endogenim osobinama posebno se izdvaja visok stepen ekonomske otvorenosti koji može biti dodatno pogoršan velikom zavisnošću od koncentrisanog izvoza i strateškog uvoza. Međutim, ovakvo stanje ne bi trebalo da ih obeshrabri jer postoje brojne opcije koje im stoje na raspolaganju i koje bi mogle da im omoguće minimiziranje negativnih efekata nepoželjnih ekonomskih udara.

Politike koje vode ka izgradnji ekonomske elastičnosti uključuju promociju makroekonomske stabilnosti i tržišne fleksibilnosti. Prilikom vođenja odgovarajućih ekonomskih politika neophodno je povesti računa o tome da se ne smeju preduzimati prekomerni rizici, naročito ne na finansijskom tržištu. Druge politike, koje podstiču izgradnju elastičnosti, obuhvataju dobro političko upravljanje i razvoj institucija, razvoj društva i upravljanje životnom sredinom.

Glavne poruke koje slede iz ove analize su a) da je izgradnja ekonomske elastičnosti višedimenzionalnog karaktera i da zahteva holistički pristup unutar kojeg društvene, političke i ekološke politike prate i podržavaju ekonomsku politiku, b) s obzirom na to da su male države veoma izložene eksternim šokovima, one bi trebalo da posvećuju veliki značaj politikama izgradnje elastičnosti i trebalo bi da ugrade takve politike u svoje nacionalne planove i strategije i c) multilateralni i bilateralni donatori bi trebalo efiksano da doprinose u rešavanju problema ekonomske ugroženosti malih zemalja, kao i da uvažavaju ovaj kriterijum u svojim šemama za pružanje podrške malim državama.

Dakle, male države bi trebalo da posvećuju veliki značaj navedenim politikama izgradnje elastičnosti s obzirom na njihovu veliku izloženost ekonomskim šokovima, kao i na potrebu za unapređenjem konkurentnosti. Izgradnja elastičnosti i jačanje konkurentnosti zahtevaju primenu odgovarajućih politika koje se zasnivaju na strategijama usmerenim na unapređenje ekonomskog upravljanja. S obzirom na to da izgradnja elastičnosti i konkurentnosti zahteva primenu odgovarajućih ekonomskih, društvenih, političkih i ekoloških mera, bilo bi korisno za male države da ih ugrade u svoje nacionalne planove i razvojne strategije.

Međutim, izgradnja otpornosti i jačanje konkurentnosti, koje su neophodne za ekonomski uspeh malih država, mogu uzrokovati značajne

opšte troškove u smislu obezbeđivanja objekata i opreme, obuke, organizacije i angažmana stručnih kadrova i tome slično, što za male zemlje može biti veoma skupo. Zbog toga bi one, pre svega, trebalo da daju prioritet programima i projektima koji su namenjeni uspostavljanju adekvatnog institucionalnog okruženja koje će im pomoći u izgradnju elastičnosti i poboljšanju konkurentnosti.

Literatura

1. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., i Vella, S. (2008). Economic Vulnerability and Resilience: Concept and Measurements, *Research Paper*, No. 2008/55, UNU-WIDER World Institute for Development Economics Research, Helsinki.
2. Briguglio, L. (2014a). Small States and the Resilience/Competitiveness Nexus. *Occasional Papers on Islands and Small States*, No. 3, Island and Small States Institute, University of Malta, Malta.
3. Briguglio, L. (2014b). *A Vulnerability and Resilience Framework for Small States*. Preuzeto 23. decembra 2016. sa sajta: https://www.um.edu.mt/data/assets/pdf_file/0007/215692/Briguglio_The_Vulnerability_Resilience_Framework_23_Mar_2014.pdf
4. Briguglio, L. (n.d.). *Resilience Building in Vulnerable Small States*. Preuzeto 2. decembra 2016. sa sajta: https://www.um.edu.mt/data/assets/pdf_file/0012/205104/Briguglio_Resilience_Article_for_Comsec_Yearbook_13Jan13.pdf.
5. Commonwealth Secretariat and World Bank Joint Task Force on Small States (2000). *Small States: Meeting Challenges in the Global Economy*, Washington, D.C.: Commonwealth Secretariat and World Bank Joint Task Force on Small States.
6. International Monetary Fund (2013). *Macroeconomic Issues in Small States and Implications for Fund Engagement*, IMF. Preuzeto 15. decembra 2016. sa sajta: <https://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/022013.pdf>.
7. Lee, M. (2006). *How Do Small States Affect the Future Development of the E.U.* New York: Nova Science Publishers, Inc.
8. Schwab, K. (ed.) (2015). *The Global Competitiveness Report 2015-2016*, Geneva: World Economic Forum.
9. World Bank Group (2016). *World Bank Group Engagement with Small States: The Cases of the OECS, PICs, Cabo Verde, Djibouti, Mauritius, and the Seychelles*, Washington, DC.: International Bank for Reconstruction and Development and the World Bank.

10. Zaman, G., i Vasile, V. (2014). Conceptual framework of economic resilience and vulnerability at national and regional levels. *Romanian Journal of Economics*, vol. 39, issue 2(48), 5-18.

Lidija Madžar

THE CONSTRUCTION OF ECONOMIC RESILIENCE IN SMALL STATES

Abstract

While small states are very heterogeneous, several macroeconomic problems characterize them starting from a high level of public debt and weak institutional capacities, poor fiscal balance, insufficient development of financial sector, to the imperfect banking market and a need for establishing adequate political and legal framework. There are two conventional ways for defining small states and those are the quantitative and qualitative approach. Nevertheless, we can say that there is no single definition of small state because the size is relative notion. Because of their small size, these countries cannot take advantage of economies of scale. Despite their heterogeneity and their differences, they share a number of common features and significant development challenges such as distance and isolation, vulnerability to natural disasters, economy openness, and the difficult access to foreign capital, poverty, high fixed costs in public and private sectors, high trade costs, relatively narrow and shallow financial sector and others. They are also characterized by a high degree of economic openness, export concentration and high dependence on strategic imports such as imports of food, fuel and industrial goods. These factors are in relation to their economic vulnerability, as well as to their weaker economic resilience compared to the larger countries. Economic vulnerability refers to the susceptibility of the observed state to harmful effects of external economic shocks. On the other hand, economic resilience refers to the extent to which a state's economy can withstand, reject or influence the negative effects of such economic shocks. The aim of this paper is to try to provide a comprehensive framework for examining the challenges that small states are facing, as well as to point out concrete proposals, possible solutions and strategic ways of action with the aim of constructing and strengthening economic resilience of small states. At the end of the paper, it points out the significance of all the variables (macroeconomic stability, market efficiency, good political governance and quality of institutions, social development and environment governance) that may affect their policy of constructing and developing economic resilience.

Key words: small states, economies of scale, economic vulnerability, economic resilience, openness, export concentration, macroeconomic stability and external shocks.